

УДК 658.1:332.6

К.М. ДЗЮБАК, викладач
Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв

СТРАТЕГІЯ ПІДВИЩЕННЯ ВАРТОСТІ ЗЕМЕЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Статтю присвячено стратегічним механізмам управління процесом зростання вартості земельного капіталу. Досліджено стримуючі фактори ефективного використання сільськогосподарських угідь. Визначено пріоритетні аспекти, які впливають на зростання вартості земельного капіталу. Запропоновано стратегічну концепцію підвищення вартості земельного капіталу за рахунок формування еколого-економічного інструментарію підвищення урожайності сільськогосподарських культур.

Ключові слова: земельний капітал, родючість ґрунту, гумус, урожайність, солома.

Постановка проблеми. Вітчизняна практика використання сільськогосподарських угідь, насамперед ріллі, свідчить про недостатнє методологічне та практичне забезпечення процесу переходу до сталого розвитку аграрного сектора економіки, що виступає стримуючим фактором у процесі ефективного використання зазначених земельних площ. Наслідком цих маніпуляцій є економіко-екологічні проблеми використання землі, які заважають перебудові всієї системи управління земельними ресурсами. Тому впорядкування системи земельних відносин та оптимізація сільськогосподарського землекористування могли б сприяти зростанню вартості земельного капіталу в Україні як вагомому економічному активу її національного багатства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На фоні пріоритетної важливості земельного капіталу сучасна наука і практика накопичили досвід для побудови теоретико-методологічних основ сталого розвитку процесу природокористування, в тому числі використання орних земель у сільському господарстві. Вагомий внесок у розвиток цих ідей зробили А.М. Третяк [1], В.В. Горлачук [2], Д.І.Бабміндра [3], Д.С.Добряк [4], Л.Я.Нова-

ковський [5], А.Я. Сохнич [6] та ін. У своїх працях вони приділили увагу вивченню проблем, пов'язаних з формуванням організаційних, економічних, правових важелів щодо раціонального використання земель, формування вартості земель та земельної політики, головною метою якої є забезпечення оптимального узгодження загальнодержавних інтересів та інтересів регіонів і територіальних одиниць.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте і нині ціла низка теоретичних і методологічних положень, пов'язаних з процесом формування вартості земельного капіталу, не отримала свого кінцевого вирішення, що породжує численні конфлікти між різними рівнями влади, негативно позначається на соціально-економічному та екологічному розвитку сільських територій.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в розробці теоретико-методологічних підходів та виробленні практичних рекомендацій щодо зростання вартості земельного капіталу сільськогосподарського землекористування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведеними дослідження-

ми було встановлено, що загальна вартість земельного капіталу в аграрному секторі економіки країни дорівнює 714,8 млрд грн, у т. ч. її природна складова – 566,7 млрд грн, інтелектуальна – 148,1 млрд грн. Вартість земельного капіталу на 1 га сільськогосподарських угідь залежить від регіону та коливається від 9 466 грн у Закарпатській області до 31 710 грн у Полтавській області, або в середньому по Україні становить 20 487 грн [1, с. 2]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що при визначенні вартості земельного капіталу враховують регіоналізацію, а саме економічну потужність ґрунту певної територіальної одиниці (тобто родючість).

У свою чергу, головна функція родючості ґрунту виражається вмістом гумусу в ньому як плацдарму та регулятора всіх ґрунтових процесів. Поки є гумусовий горизонт, природна родючість ґрунту тримається на відповідному для конкретних природних умов рівні, забезпечуючи високу якість виробленої сільськогосподарської продукції. Відповідно до цього необхідно забезпечувати бездефіцитний баланс гумусу в ґрунті у процесі біологічного колообігу речовин в екосистемах.

Відомо, що врожаєм соняшника у 25 ц/га, який, до того ж, вирощується беззмінно 3-5 років на полі, виноситься 3 т гумусу [7, с. 90], озимої пшениці врожайністю 60 ц/га, кукурудзи на зерно врожайністю 80 ц/га виноситься, відповідно, 1,5 і 3,0 т/га гумусу [8, с. 17–19], можна зробити беззаперечний висновок, що через 40-50 років різко знизиться продуктивність українських чорноземів, погіршиться якість вироблюваної сільськогосподарської продукції внаслідок зниження природної родючості ґрунтів. Вже сьогодні вміст гумусу в ґрунті, що дозволяє вирощувати сільськогосподарські культури, – на межі критичного, беручи до уваги те, що згідно зі спеціальними дослідженнями [9, с. 83] він має складати більше 3,0-3,5%. Відзначимо, що для формування відповідної урожайності сільськогосподарських культур, незалежно від типу ґрунту, з нього виноситься однакова кіль-

кість гумусу рослинами. Це означає, що на нечорноземних типах ґрунтів деструктивні процеси відбуваються ще швидше – 20-25 років.

Крім того, важливий вплив на зменшення вмісту гумусу в ґрунті справляють процеси водної і вітрової ерозії, вимивання гумусу в процесі переміщення дощових і талих вод, зрошуваної води та ін. Відповідно до цього в ґрунтах відбуваються незворотні процеси, які не дозволяють повернути властивості ґрунту до його попереднього стану. Відсутність гумусу в ґрунті або його зниження до критичного рівня блокуватиме засвоєння рослинами поживних речовин, що містяться у мінеральних добривах, але якщо рослини і засвоять незначну їх частку, то рослинницька продукція буде малоприсадною для харчування через надмірну забрудненість баластними речовинами, похідними від добрив – це фтор, хлор, миш'як, кадмій, свинець, цинк та ін. [8, с. 41–42], що свідчатиме про наближення продовольчої катастрофи в Україні, зниження вартості земельного капіталу, втрату конкурентних переваг на ринках продукції, зниження інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки та ін. У широкому розумінні ґрунт з головного засобу виробництва у сільському господарстві трансформується у просторово-операційний базис, відіграючи пасивну роль, стає лише місцем, де відбувається процес праці.

Незважаючи на те, що дослідженням проблем родючості ґрунтів і можливостей гумусозбереження, що є ключовим у формуванні вартості земельного капіталу, приділено багато уваги та зроблено напрацювань, у науковому середовищі не запроваджено єдиного механізму розв'язання цієї проблеми. В багатьох випадках суб'єкти господарювання на землі вдаються від одних крайнощів до інших, а саме перехід від економіки до екології, і навпаки. На фоні невирішених питань у землекористуванні вдаються до консервації земель шляхом припинення їх господарського використання на невідзначений термін та залуження або заліснення. Такий підхід є методологічно не-

правильним, оскільки неприпустимо спочатку знищувати, а пізніше відновлювати ґрунти. Насамперед, потрібно виходити з принципу науково обґрунтованого, економічного використання землі, яким передбачається, що ніякі врожаї не варті виносу гумусу з ґрунту, його руйнації. Власне, й конкурентні переваги отримає той, хто раніше зрозуміє існуючі помилки у процесі використання землі.

Зрозуміло, для того, щоб контролювати процеси виносу гумусу з ґрунту врожаєм сільськогосподарських культур, необхідно мати щонайменше таку інформацію: види культур та їх перспективна урожайність, спосіб використання супутньої продукції та інформацію про гранулометричний склад ґрунту. Це явище не нове.

Базуючись на дослідженнях, можна побачити, що найбільший винос гумусу з ґрунту супроводжується вирощуванням просапної групи культур, накопичення забезпечується шляхом висаджування на орних землях багаторічних та однорічних трав, і проміжне місце займає зернова група культур [8, с. 119]. Величина виносу гумусу з ґрунту є прямо пропорційною врожайності. Наприклад, кукурудза на зерно для формування своєї врожайності у межах 50 ц/га виносить з ґрунту майже 2 т/га гумусу, а при врожайності 100 ц/га – 4 т/га. Така закономірність простежується щодо інших сільськогосподарських культур, але що стосується багаторічних і однорічних трав, ситуація протилежна: із збільшенням врожайності зростає накопичення гумусу в ґрунті. Так, конюшина на зелену масу при врожайності 200 ц/га накопичує гумусу в кількості 1,6 т/га, при врожайності 300 і 400 ц/га – відповідно, 2,2 і 2,8 т/га, що еквівалентно внесенню в ґрунт 44 і 56 т/га органічних добрив.

Враховуючи ту обставину, що процес гуміфікації кореневих решток багаторічних трав відбувається в середньому впродовж 3 років, то доцільним є проектування 4-пільних сівозмін, або чотирьохпільних ланок, з яких одне поле займають багаторічні трави, друге поле – зернові з метою підсіву в них трав. Посіви на інших двох полях визначаються інтересами суб'єкта господарювання

на землі. Такий методологічний підхід дозволить всім культурам сівозміни за ротацийний період отримати необхідну частину поживних речовин для формування урожайності без зниження гумусності ґрунту.

Зустрічається багато випадків недооцінювання суб'єктами господарської діяльності на землі ролі посівів багаторічних трав з причин відсутності тварин на їх утриманні. Відповідно до цього і відсутні стимули до використання частки землі для посівів трав. Але, на нашу думку, в розв'язанні цієї проблеми лежать прямі економічні мотиви, суть яких полягає у зростанні компенсаційної частки доданої вартості інших культур, що знаходяться у сівозміні з посівом багаторічних трав, завдяки підвищенню урожайності сільськогосподарських культур і їх якості, розміщених на ґрунтах, забезпечених продуктами гуміфікації органічної маси, у нашому випадку – корневих решток трав. Крім того, значну компенсаційну частку можна отримати завдяки реалізації багаторічних трав сільському населенню, яке не завжди забезпечене зеленими кормами і сіном.

Значний вплив на процес виносу гумусу з ґрунту має спосіб використання супутньої продукції: відчуження супутньої продукції, використання на корм і заорювання попередньо переробленої супутньої продукції як відходів від основної продукції, який у працях вітчизняних вчених має назву «рециклінг» [10; 11]. Відзначимо, що якщо винос гумусу врожаєм озимої пшениці при врожайності, наприклад, 50 ц/га за умови відчуження супутньої продукції (соломи) складатиме 1,2 т/га, то при використанні соломи на корм – 1,0 т/га і при її заорюванні – 0,5 т/га.

Для розкриття вагомості управління гумусним станом ґрунтів наведемо дані моделі визначення балансу гумусу на земельному масиві (табл. 1), яка демонструє, що баланс гумусу на земельному масиві, за умови використання супутньої продукції на корм тваринам, складе мінус 349 т, а при заорюванні супутньої продукції – мінус 219,3 т, тобто його дефіцит зменшився на 129,7 т, що в середньому на один гектар складає мінус 0,55 т.

Модель визначення балансу гумусу на земельному масиві

Культура	Площа, га	Урожайність, ц/га	Винос гумусу, т/га		Винос гумусу всього	
			При використанні супутньої продукції на корм	При заорюванні	При використанні супутньої продукції на корм	При заорюванні
Озима пшениця	115,0	60,0	-1,2	-0,7	-138,0	-84,5
Кукурудза на зерно	115,0	80,0	-2,6	-1,9	-299,0	-222,8
Соняшник	55,0	25,0	-3,0	-3,0	-165,0*	-165,0
Багаторічні трави	115,0	300,0	+3,2	-	+253,0	+253,0
Всього	400,0	465,0	-0,9	-0,6	-349,0	-219,3

* Стебло соняшника на корм не використовується, багаторічні трави не пріорюються. Складено на основі джерела [8].

Важливим джерелом усунення залишкового дефіциту гумусу в ґрунті, що складає 219,3 т, є посів поживних культур на площі у 115 га. Такими культурами можуть бути однорічні трави, озимий ріпак та ін., які навіть при мінімальній їх урожайності – 100 ц/га, будучи пріораними у ґрунт, забезпечать додаткове поповнення гумусу на рівні 230 тонн (115 га x 100 ц/га x 0,20 коефіцієнт гуміфікації), повністю компенсуючи його дефіцит. Крім того, на площі 115 га зросте вміст гумусу в ґрунті завдяки кореневим решткам від однорічних трав. Їх кількість, визначена на підставі розв'язання рівняння регресії, складатиме 2,5 т/га, або 0,5 т/га гумусу. Цей приклад засвідчує можливість моделювання бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті, аналогів якого у вітчизняній науці немає, бо жодні витрати не можуть бути такими великими, як безповоротна втрата гумусу в ґрунті. А тому в Україні є всі підстави переходу на модель сталого розвитку сільськогосподарського землекористування, що забезпечуватиме економічне зростання з одночасним створенням умов для збереження навколишнього середовища та безпечних умов для проживання громадян країни.

Але мобілізація зусиль переходу до сталого розвитку сільськогосподарського землекористування, нарощування вартості земельного капіталу наштовхується на серйозну проблему, пов'язану з недооцінкою супутньої продукції (соломи) у процесах гумусоутворення. Вважається, що солома на полях країни, щорічна кількість якої складає понад 50 млн т, є сміттям, яке потрібно спалювати з метою очистки полів для майбутніх посівів.

Особливо загострюється ця проблема у світлі енергетичної кризи, коли в країні обговорюється можливість перетворення її у палети з подальшим спалюванням, що дозволить «зеконормити» 25 млрд м газу. Проведені нами розрахунки свідчать, що при поставці в Україну 25 млрд м газу при його ціні 250 дол. США за 1000 м потрібно заплатити 6,2 млрд грн. Далі, 50 млн т соломи, гуміфікуючись (при коефіцієнті гуміфікації 0,20), забезпечать надходження в ґрунт 10 млн т гумусу, що еквівалентно 200 млн т органічних добрив. У грошовому вимірі це складе щонайменше 20 млрд грн (200 млн. т x 100 грн/т гною), при цьому без додаткових витрат на транспортування, пріорювання та інші види робіт.

Із приведеного випливає, що втричі ефективніше газозабезпечення країни будувати на засадах поставок в Україну газу, аніж використання соломи для виробництва теплоенергії. Альтернативою розв'язання цієї проблеми є реальне розширення посівів багаторічних та однорічних трав на рівні 25% площі сівозміни та розміщення поживних культур після збирання урожаю зернових. Інших шляхів немає, оскільки, виходячи з наявного поголів'я великої рогатої худоби в Україні, можна виробити лише не більше 25 млн т органічних добрив, значна частина яких припадає на домогосподарства, а не на земельні частки (паї), які найбільше їх потребують.

Таким чином, доведено, що мотиваційні механізми екологізації землекористування являють собою реальний прогрес у зростанні продуктивності землі, що є прямим стимулюванням підвищення вартості земельного капіталу, закінчення епохи ресурсовитратного сільськогосподарського землекористування.

Висновок. При комплексно-системному розвитку організаційно-економічного механізму максимізації цільового ефекту щодо збереження родючості ґрунту Україна зможе досягти зростання урожайності зернових та овочевих культур, картоплі та ін. у 2-2,5 рази, ставши в один ряд з країнами Європи та Америки, де врожайність зернових і зернобобових культур сягає рівня 50-80 ц/га, овочів – 250-500, картоплі – 300-400 ц/га, хоча за еквівалентом родючості українських чорноземів, системи мотивації ефективного використання землі, поза сумнівом, залишається факт, що Україна за урожайністю всіх культур може стати світовим лідером.

Це означає, що екологічна стратегія сільськогосподарського землекористування у поєднанні з екологічним маркетингом як функцією управління земельними ресурсами являють собою центральну ланку зростання вартості земельного капіталу.

Список використаних джерел

1. Третяк А. Економіка та ефективність управління землекористуванням в Україні [Електронний ресурс] / А. Третяк, Н. Третяк. – Режим доступу: <http://economics-of-nature.net/uploads/arhiv/2011/Tretyak.pdf>
2. Управління відтворенням і збереженням родючості ґрунту у контексті сталого розвитку природокористування / за ред. В.В. Горлачука. – Миколаїв: Іліон, 2004. – 40 с.
3. Бабміндра Д. Трансформація існуючих і формування нових землекористувань на економічних засадах / Д. Бабміндра, В. Слінчук // Землевпорядний вісник. – 2006. – № 1. – С. 46–48.
4. Добряк Д.С. Еколого-економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах / Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра. – К.: Урожай, 2007. – 336 с.
5. Довідник із землеустрою: 4-е вид., перероб. і доп. / за ред. Л.Я. Новаковського. – К.: Аграрна наука, 2015. – 492 с.
6. Сохнич А.Я. Проблеми використання і охорони земель в умовах ринкової економіки: монографія / А.Я. Сонич. – Львів: Українські технології, 2002. – 252 с.
7. Вьюн В.Г. Организационно-экономический механизм рационального природопользования в сельскохозяйственном производстве / В.Г. Вьюн. – Днепропетровск: Пороги, 1994. – 160 с.
8. Управління землекористуванням: підручник / за ред. В.В. Горлачука. – Миколаїв: Іліон, 2006. – 376 с.
9. Сидоренко О.І. Еколого-меліоративний моніторинг: практикум / О.І. Сидоренко, М.М. Бабанін, О.В. Морозов. – Херсон: Гринь Д.С., 2013. – 180 с.
10. Юсфин Ю.С. Рециклинг материалов в народном хозяйстве / Ю.С. Юсфин, В.М. Залетин // ЭкиП. – 1997, октябрь. – С. 21–25.

11. Юсфин Ю.С., Леонтьев Л.И., Доронина О.О. Экологически чистое производство: содержание и основные требования / Ю.С. Юсфин, Л.И. Леонтьев, О.О. Доронина // ЭкиП. – 2000, март. – С. 19–29.

References

1. Tretiak, A. *Ekonomika ta efektyvnist' upravlinnia zemlekorystuvanniam v Ukraini* [Economy and Efficiency of Land Use Management in Ukraine]. Available at: <http://economics-of-nature.net/uploads/arhiv/2011/Tretyak.pdf> (Accessed 17 January 2016).

2. Horlachuk, V. (2004). *Upravlinnia vidtvorenniam i zberezheniam rodiuchosti hruntu u konteksti staloho rozvytku pryrodokorystuvannia* [Control the Playback and Preservation of Soil Fertility in the Context of Sustainable Development of Natural Resources]. Mykolaiv, Ilion Publ., 40 p.

3. Babmindra, D., Slinchuk, V. (2006). *Transformatsiia isnuuyuchykh i formuvannia novykh zemlekorystuvan' na ekonomnykh zasadakh* [Transformation of existing and creation of new land use for economic considerations]. *Zemlevporiadnyj visnyk* [Land management herald], no. 1, pp. 46-48.

4. Dobriak, D., Babmindra, D. (2007). *Ekoloho-ekonomichni zasady reformuvannia zemlekorystuvannia v rynkovykh umovakh* [Ecological and economic principles of land reform in market conditions]. Kyiv, Urozhaj Publ., 336 p.

5. Novakovskiy, L. (2015). *Dovidnyk iz zemleustroiu* [Handbook on Land Management]. Kyiv, Ahrarna nauka Publ., 492 p.

6. Sokhnych, A. (2002). *Problemy vykorystannia i okhorony zemel v umovakh rynkovoï ekonomiky* [Problems of land use and protection in a market economy]. Lviv, Ukrainski tekhnolohii Publ., 252 p.

7. Viun, V. (1994). *Orhanyzatsyonno-ekonomycheskyj mekhanizm ratsyonalnoho pryrodopolzovanyia v selskokhoziajstvennom proyzvodstve* [Organizational and economic mechanism of rational nature management in agricultural production]. Dnepropetrovsk, Porohy, 160 p.

8. Horlachuk, V. (2006). *Upravlinnia zemlekorystuvanniam* [Management of land use]. Mykolaiv, Ilion Publ., 376 p.

9. Sydorenko, O., Babanin, M., Morozov, O. (2013). *Ekoloho-melioratyvnyj monitorynh* [Environmental and Reclamation Monitoring]. Kherson, Hrin' D.S. Publ., 180 p.

10. Yusfyn, Yu., Zaletyn, V. (1997). *Retsyklynh materyalov v narodnom khoziajstve* [Recycling of materials in the national economy]. *EkyP* [EKYP], October, pp. 21-25 (In Russian).

11. Yusfyn, Yu., Leont'ev, L. Doronina, O.O. (2000). *Ekolohychesky chystoe proyzvodstvo: soderzhanye y osnovnye trebovaniya* [Environmentally friendly production: content and basic requirements]. *EkyP* [EKYP], March, pp. 19-29 (In Russian).

Статья посвящена стратегическим механизмам управления процессом роста стоимости земельного капитала. Исследованы сдерживающие факторы эффективного использования сельскохозяйственных угодий. Определены приоритетные аспекты, которые влияют на рост стоимости земельного капитала. Предложено стратегическую концепцию повышения стоимости земельного капитала за счет формирования эколого-экономического инструментария повышения урожайности сельскохозяйственных культур.

Ключевые слова: *земельный капитал, плодородие почвы, гумус, урожайность, солома.*

The article is devoted to the strategic framework of process control of the rising cost of land capital. There were investigated the constraints of effective use of agricultural land. The priority aspects that affect the growth of value of the land capital have been determined. It was propose the strategic concept of increase of value of the land capital at the formation of ecological and economic toolkit of increase the productivity of the land agricultural crops.

Key words: *land capital, fertility of soil, humus, productivity of land, straw.*

Одержано 14.01.2016.